

*Заїка С.О.,
к.е.н., доцент кафедри організації виробництва
бізнесу та менеджменту,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті вивчено та узагальнено теоретичні основи управління інвестиційно-інноваційною діяльністю аграрних підприємств. Встановлено, що для аграрних підприємств найбільш важливими складовими інноваційно-інвестиційної діяльності є створення і впровадження нових видів техніки та технологій, які ґрунтуються на цільових інвестиціях у високотехнологічні інноваційні проекти та забезпечують мультиплікативний ефект від виробництва конкурентоспроможної продукції високої якості.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний процес, інвестиційна активність, інвестиційна привабливість, інвестиційно-інноваційна діяльність, державне регулювання інвестиційних процесів.

Постановка проблеми. Вивчення та узагальнення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з питань інвестиційної діяльності показало, що категорію «інвестиції» зазвичай розглядають у двох аспектах. В широкому сенсі під інвестиціями розуміються будь-які вкладення фінансового, виробничого або інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку або соціального ефекту. У більш вузькому значенні зміст інвестицій має певні рамки: до них прийнято відносити вкладення капіталу тільки в реальний сектор економіки з метою отримання прибутку (соціального ефекту) і реального продукту у формі капітальних благ і послуг.

На нашу думку, найбільш повно відображає сутність інвестицій наступне визначення: інвестиції – це грошові кошти, цільові банківські вклади, акції та інші цінні папери, технології, машини, устаткування, ліцензії, кредити, будь-яке інше майно або майнові права, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку (доходу) і досягнення позитивного соціального ефекту. Цей підхід охоплює всі аспекти категорії «інвестиції», відображає її економічний зміст і дозволяє застосувати його на будь-якому рівні розгляду.

Стосовно інвестиційної проблематики інвестиційний процес необхідно розглядати як процес залучення інвестора до об'єкта інвестицій з метою досягнення ефективного розвитку соціально-економічної системи. Інвестиційна діяльність, в нашому розумінні, – це сукупність певних дій, спрямованих на збільшення власного добробуту за допомогою інвестування.

Цей підхід до визначення інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності дозволяє виділити суттєві відмінності цих категорій. Розглядаючи категорії «інвестиційний процес» і «інвестиційна діяльність», слід враховувати, що вони знаходяться в тісному взаємозв'язку, реалізація якого забезпечує розвиток соціально-економічної системи. Враховуючи це, необхідно розглядати категорії інвестиційної проблематики з позицій системного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ряді публікацій інвестиційна активність розглядається як результат взаємодії інвестиційного попиту та пропозиції. У цьому випадку рівень інвестиційної активності і можливості його підвищення визначаються кон'юнктурою ринку інвестиційних ресурсів, а їх реалізація здійснюється за рахунок механізмів ринкового і адміністративного регулювання. Вказаний підхід орієнтований на досягнення відповідності між елементами інвестиційного ринку, а не на розкриття сутності інвестиційної активності.

Ще один підхід – дослідження інвестиційної активності з позицій структурного аналізу. При цьому розглянута категорія виступає інтегральним показником, об'єднуючим норму накопичення, індекс оновлення, індекс поповнення, знос основних фондів. Кількісна ідентифікація інвестиційної активності обмежується процесом відтворення основних фондів і не враховує інших проявів інвестиційного процесу. Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, інвестиційна активність та інтенсивність інвестицій є тотожними поняттями, які характеризують обсяги розміщення інвестиційних ресурсів протягом визначеного періоду часу. В свою чергу, інтенсивність інвестицій може описуватися цілою низкою відносних показників, найбільш інформативним серед яких є відношення поточного обсягу інвестицій до попереднього обсягу.

Нерозривно з категорією «інвестиційна активність» пов'язана категорія «інвестиційна привабливість». В економічних публікаціях термін «привабливість» також з'явився недавно і використовується переважно в таких послідках:

- «ділова привабливість» – при аналізі, оцінці і виборі партнерських зв'язків і відношенні між агентами, яка характеризується якістю укладених угод, дотриманням норм і зобов'язань, підтримкою певного іміджу;

- «інфраструктурна привабливість» – при аналізі, оцінці та виборі місця чи сфери розміщення бізнесу;

- «інвестиційна привабливість» – при характеристиці та оцінці об'єктів інвестування, здійсненні рейтингових зіставлень, порівняльному аналізі інвестиційних процесів стосовно різних рівнів господарської ієрархії і етапів економічного розвитку.

Враховуючи вищезазначене, слід відмітити, що управління інвестиційним процесом стане ефективним, якщо буде забезпечувати максимальну відповідність припливу капіталу в соціально-економічну систему її потребам у інвестиційних ресурсах. При цьому всі етапи управління – аналіз, планування, організація, мотивація і контроль – повинні бути побудовані на єдиних принципах. Це дозволить забезпечити прийнятність реалізації управлінських рішень, їх адекватність і доцільність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інвестиційна діяльність суб'єктів інвестиційних взаємовідносин здійснюється в рамках сформованої в даній галузі

інвестиційної сфери. Інтенсивність інвестиційної діяльності характеризує рівень інвестиційної активності в соціально-економічній системі. При цьому під інвестиційною активністю ми розуміємо діяльність суб'єкта економічних відносин, спрямованих на пошук, залучення та використання інвестиційних ресурсів з метою забезпечення зростання свого економічного потенціалу та підвищення ефективності основної діяльності, а під інтенсивністю інвестиційної діяльності – скорочення тривалості інвестиційного циклу на фоні зростання обсягів залучення інвестиційних ресурсів та збільшення кількості циклів протягом певного періоду діяльності суб'єкта.

Існуюча на сьогоднішній день недосконалість існуючих механізмів інвестування в аграрному виробництві та їх не адаптованість до реалізації інновацій потребує додаткового теоретично опрацювання.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних аспектів управління процесом реалізації інвестиційно-інноваційної

діяльності аграрних підприємств в умовах перманентного кризового стану національної економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження. Управління відіграє основну роль у розвитку інвестиційного процесу та розвитку соціально-економічних систем в цілому.

Інвестиційний процес має всі ознаки системи: у ньому завжди присутній суб'єкт управління, суб'єкт інвестицій (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестування), зв'язок між ними (інвестування з метою отримання інвестиційного доходу) і середовище, в якому вони існують (інвестиційне середовище). Цей процес характеризується певною структурою і дозволяє точно його ідентифікувати серед інших економічних процесів, проявляє свою властивість в результаті взаємодії з іншими системами, має певну концепцію і відображає погляди, цілі й цінності суб'єктів інвестиційного процесу.

Виявлення взаємозв'язку між основними категоріями інвестиційного процесу дозволяє встановити залежність

Таблиця 1

Динаміка інвестицій в основний капітал в Україні в 2010–2014 рр.

Вид економічної діяльності	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал			У тому числі за рахунок коштів державного бюджету	
	тис. грн.	у % до попереднього року	у % до обсягу інвестицій в основний капітал	тис. грн.	у % до обсягу інвестицій в основний капітал за видом економічної діяльності
2010 рік					
Всього	171091866	99,4	100,0	10806800	6,3
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	12105852	116,4	7,1	274421	2,3
2011 рік					
Всього	238174582	122,4	100,0	17482679	7,3
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	17980912	132,0	7,6	286271	1,6
2012 рік					
Всього	293691942	123,3	100,0	17141215	5,8
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	19089695	106,2	6,5	72638	0,4
2013 рік					
Всього	267728022	91,16	100,0	6497846	2,4
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	18639671	97,6	7,0	28319	0,2
2014 рік					
Всього	219419930	81,96	100,0	2738652	1,2
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	18795620	100,84	8,6	18281	0,1

Розраховано за даними [1]

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності в 2010–2014 рр.

Вид діяльності	Обсяги прямих іноземних інвестицій, млн. дол. США				
	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Всього	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4
Сільське, лісове та рибне господарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9
в % до загального обсягу інвестицій	1,71	1,64	1,48	1,34	1,36
Фінансова та страхова діяльність	12428,8	14953,8	16329,2	16424,8	15048,9
в % до загального обсягу інвестицій	31,73	34,11	33,33	30,59	26,38

Розраховано за даними [2]

обсягу вкладень від факторів і умов інвестиційної сфери, тобто від інвестиційного клімату. Такий підхід відображає найбільш суттєві сторони інвестиційного процесу, але не дозволяє врахувати вплив процесів, які відбуваються, на інвестиційний клімат, і, навпаки, інвестиційного клімату на процес інвестування.

Інвестиційно-інноваційна діяльність аграрних підприємств залежить від загальної стратегії їх розвитку, яка, в свою чергу, пов'язана з загальною ситуацією в країні.

Аналіз факторів, які найбільше впливають на інвестування, свідчить, що нині, в умовах економічної кризи, практично неможливим є фінансування інновацій за рахунок амортизації, яка через нестачу коштів використовується переважно на фінансування оборотних матеріальних ресурсів та на інші потреби підприємств. Також на сьогодні для інвесторів, особливо іноземних, більш привабливими є фінансові інвестиції, так як вкладання коштів в цінні папери менш ризиковане порівняно з реальним інвестуванням та характеризується вищою дохідністю (табл. 1, 2).

Інвестиції відіграють визначальну роль у функціонуванні економіки. Зміни у кількісних співвідношеннях інвестицій впливають на обсяг суспільного виробництва і зайнятості, структурні зрушення в економіці, розвиток галузей і сфер господарства. При цьому інвестування повинно здійснюватися в ефективних формах, оскільки вкладення коштів у морально-застарілі засоби виробництва, технології не буде мати позитивного економічного ефекту. Нераціональне використання інвестицій тягне за собою заморожування ресурсів і внаслідок цього – скорочення обсягів виробленої продукції.

Активізація інвестиційної діяльності в умовах, що склалися, неможлива без обґрунтування пріоритетів розвитку сільськогосподарських підприємств та без впровадження інноваційно-інвестиційних проектів. При розробці інноваційних проектів для аграрних підприємств потрібно обов'язково враховувати особливості виробництва, які пов'язані з рядом факторів, серед яких вплив природних чинників на процеси відтворення, сезонність виробництва тощо.

На сьогодні зростання інвестицій в аграрний бізнес є одним із основних факторів, який сприятиме збільшенню обсягів виробництва продукції, оновленню технічної і технологічної баз, забезпеченню стійкого розвитку підприємств, хоча стан економіки країни в нинішній час характеризується рядом негативних факторів, які стримують вкладання коштів в інноваційні проекти, серед них: нестабільність економічної політики та, як наслідок, можливість посилення податкового пресу і диспаритету цін; непередбачуваність цін та, як наслідок, зміна платоспроможності різних соціальних верств населення; нестача оборотних коштів та, як наслідок, підвищення собівартості та зниження конкурентоспроможності виробленої продукції; використання застарілої техніки та технологій тощо.

Отже, враховуючи ситуацію, що склалася, при визначенні інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку аграрних підприємств на найближчу перспективу необхідно орієнтуватися на збереження і підтримку існуючого виробничого потенціалу, створення інноваційно-інвестиційних проектів, які швидко відшкодовують вкладені кошти, закупівлю сучасної техніки для впровадження нових технологій виробництва та ін. [3].

У світовій практиці обсяг інвестицій, незалежно від їх виду або форми, розглядається як один з найважливіших індикаторів процвітання національної економіки, а перепади інвестиційних вкладень – як показник змін сукупного попиту, обсягів виробництва та рівня зайнятості населення. Інвестування коштів в

інноваційний сектор виробництва дозволяє підвищити рівень суспільного виробництва, поліпшити якість продукції, сприяє створенню соціально-привабливих робочих місць з високим рівнем оплати. Нові технології забезпечують підвищення доходів підприємства. Зростання податкових надходжень до державної казни дозволяє збільшити частку інвестованих коштів, спрямованих на соціальну сферу. Активізація діяльності соціально-орієнтованої політики держави сприяє вирішенню багатьох соціальних проблем і встановленню більш гармонійного розвитку суспільства.

Державне управління інвестиційною сферою повинно передбачати поєднання інтересів суспільства, тобто забезпечення його благополуччя, з інтересами підприємницької діяльності, у тому числі шляхом регулювання інвестиційних потоків. У ситуації кризи, яка дестабілізує економіку, вплив держави на інвестиційний процес набуває особливого значення, тому що активізація інвестиційної діяльності – одна з умов виходу з економічної кризи та створення передумов для сталого розвитку. Державна інвестиційна політика має бути націлена на створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, на стимулювання залучення приватного капіталу, як національного, так й іноземного, та на пошук нових форм спільного (приватного та державного) інвестування в перспективні проекти.

Формування механізму реалізації інвестиційної політики пов'язано з використанням усього арсеналу заходів – власне ринкових заходів і заходів щодо цілеспрямованого державного регулювання інвестиційної діяльності. Ринкові заходи і способи реанімації інвестиційних процесів включають:

- активізацію ринкових перетворень і формування конкурентоспроможного приватного сектора економіки;
- забезпечення можливості прибуткового вкладення приватного капіталу у виробництво і його вільного переливу між галузями економіки;
- розвиток фондового ринку та портфельного інвестування;
- формування повноцінних інвестиційних інститутів, здатних не тільки акумулювати вільні фінансові ресурси, а й ефективно управляти ними, організовувати ефективний інвестиційний процес на конкретній території.

Однак в умовах нестабільної економіки, для якої характерні не тільки ринкові перетворення, але й кризові явища, ринкові методи не можуть забезпечити саме активізацію інвестиційних процесів. Неможливо їх оживити без участі держави. Функції, важелі і відповідальність держави в інвестиційній сфері не тільки не повинні згоратися, але, навпаки, посилюватися, розширюватися і диференціюватися залежно від галузевих особливостей.

При побудові механізму державного регулювання інвестиційних процесів необхідно виділити три головних аспекти:

- безпосередній вплив (податкове, бюджетне, фінансово-кредитне, адміністративне регулювання);
- гарантії з інвестицій;
- інформаційне забезпечення, консалтингова, маркетингова та інша державна підтримка.

Всі аспекти державного регулювання інвестиційних процесів припускають вплив не тільки на державний сектор, а й створення сприятливих умов для довготривалого вкладення та ефективного використання приватного капіталу. Механізм безпосереднього впливу держави повинен погоджувати інтереси різних ієрархічних рівнів і господарюючих суб'єктів різних форм власності і повинен включати наступні блоки:

- економічні важелі та організаційно-правові заходи, що сприяють раціональному розподілу та ефективному використанню централізованих капітальних вкладень (з державного та місцевих бюджетів);

- економічний механізм закріплення фінансової бази інвестиційної діяльності на регіональному рівні;

- економічний механізм створення і ефективного функціонування ринку інвестицій, що включає власні кошти підприємств та організацій усіх форм власності, вільні грошові кошти територій та накопичення населення, іноземний капітал, повернення національного капіталу з-за кордону.

Актуальним напрямом реалізації інвестиційної політики є зміна системи прямого регулювання досягнення капіталу. Надання інвестиційних капітальних вкладень (з державного та місцевих бюджетів) має стати скоріше винятком, ніж правилом. Основний критерій виділення централізованих капітальних вкладень повинен бути у вигляді єдності обліку ефективності інвестиційних проектів з пріоритетною структурною політикою. Для цього держава повинна мати чітку визначену систему пріоритетів. Виділення централізованих інвестицій без урахування цього критерію, на основі суб'єктивного рішення органів влади може призвести до неефективного розпорощення і без того мізерних державних коштів і, як наслідок, до зростання незавершеного виробництва.

Найважливішим економічним важелем, що впливає на рух капіталу, і особливо його централізованих джерел, в умовах ринкових відносин є кредитна система. Способом врахування інтересів галузей економіки при здійсненні державного регулювання інвестиційної активності є:

- субсидування позичкового відсотка за кредитами, наданими для фінансування інвестицій, які відповідають пріоритетам інвестиційної політики;

- спільне пайове фінансування інвестицій з державного бюджету, місцевого бюджету та інших місцевих джерел;

- надання пільгових централізованих інвестиційних кредитів під гарантії адміністрації і банків другого рівня.

Досягнення фінансової стабільності є фундаментальною умовою відродження інвестиційної активності. Як показує світовий досвід, при зменшенні інфляції до рівня менше 20% на рік акцент у державній політиці може бути зміщений з боротьби проти інфляції на стимулювання інвестицій [4].

На першому етапі інвестиційна стратегія може спиратися на іноземний позичковий капітал і прямі іноземні інвестиції. Однак ці інвестиції мають стати імпульсом внутрішнього нагромадження як бази економічного зростання. Іноземний капітал є компліментарним фактором, а можливості економічного зростання країни визначаються насамперед її конкурентними перевагами. Інвестиційна стратегія уряду передбачає вирішення наступних завдань: створення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних і зарубіжних інвесторів; стимулювання внутрішнього накопичення (включаючи заощадження населення); формування фінансової інфраструктури, орієнтованої на інвестування; створення ефективної системи мобілізації та розподілу державних інвестиційних ресурсів; активне залучення іноземного позичкового капіталу; стимулювання прямих іноземних інвестицій.

Вирішення вищезазначених завдань не повинно суперечити меті підтримання макроекономічної та фінансової стабільності. Цільові показники в бюджетно-податковій та грошово-кредитній політиці повинні встановлюватися з урахуванням зниження акценту в бік інвестиційної стратегії. Без цього неможливо

дати поштовх відродженню та розвитку виробництва, а, отже, і формуванню національного капіталу.

Економічна політика повинна передбачати створення здорової фінансової системи, необхідної законодавчої бази та сприятливого макроекономічного середовища для інвестицій, а також забезпечення віри вітчизняних та іноземних інвесторів в політичну і економічну стабільність України.

Важливою частиною всього механізму реалізації інноваційно-інвестиційної політики є система заходів державного регулювання та економічного стимулювання приватнопідприємницького капіталу, як національного, так і іноземного. Приватний капітал більш чуйно реагує на потреби економіки і можливість мати вигоду, тому він точніше виявляє пріоритети інвестування, ніж державні інвестиції. Інтерес приватного капіталу до певних виробництв прямо вказує, де найближчим часом почнеться поживлення. Виходячи зі сказаного, напрями інвестування приватного капіталу можна використовувати в якості орієнтира визначення пріоритетів. У цьому зв'язку необхідний глибокий механізм, що забезпечує вільний перелив капіталу. Головною складовою цього механізму є податкове стимулювання, як було зазначено вище, яке може включати різні форми фіскальних послаблень, покликаних сприяти вкладенню капіталу в сфері виробництва першорядної важливості для розвитку економіки. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності дуже складний і різноманітний, але він необхідний для активізації інвестиційних процесів, особливо при становленні ринкової економіки.

Інтеграція інноваційної та інвестиційної діяльності буде успішною при використанні можливості страхових і лізингових компаній, інвестиційних і пенсійних фондів, інструменту ринку цінних паперів, грошових вкладів населення і коштів підприємства. Для підвищення ефективності інноваційної діяльності необхідно здійснювати стратегічне управління нею на всіх рівнях управління економікою [5].

Висновки. Характеристика напрямів інноваційної діяльності аграрних підприємств дозволяє зробити висновок про те, що здійснення інновацій нерозривно пов'язане з технологічними циклами виробничого процесу, тобто з вкладенням капіталу у виробничі нововведення. Здійснення інноваційної діяльності підприємницькими структурами супроводжується низкою проблем, одна з яких – низька сприйнятливості до інновацій, причини якої наступні:

- низький технічний рівень виробничих фондів;

- недостатня кількість інженерно-технічних та робітничих кадрів високої кваліфікації, здатних сприймати і впроваджувати нововведення;

- нерозвиненість інформаційної та науково-технічної інфраструктур;

- відсутність на підприємствах необхідної для інноваційної діяльності матеріально-технічної бази та соціально-економічних умов;

- брак інвестицій.

На підвищення ефективності аграрного виробництва повинні впливати організаційно-економічні фактори науково-технічного прогресу, інноваційна і технологічна складові яких наступні: створення і впровадження нових зразків техніки, технологій, видів продукції; реструктуризація та диверсифікація виробництва; підвищення якості продукції, що випускається; залучення вторинних матеріальних ресурсів у господарський оборот.

Економічна складова цих факторів включає: зниження собівартості продукції; освоєння нових ринків збуту продукції; збільшення обсягу та розширення асортименту продукції.

Для аграрних підприємств, на нашу думку, найбільш важливими складовими інноваційно-інвестиційної діяльності є створення і впровадження нових типів техніки, технологій та видів продукції, які повинні ґрунтуватися на цільових інвестиціях у високотехнологічні інноваційні проекти, що здатні забезпечити мультиплікативний ефект виробництва конкурентоспроможної продукції. При цьому держава повинна стимулювати впровадження досягнень науково-технічного прогресу на всіх стадіях реалізації інвестиційно-інноваційних проектів.

Література:

1. Статистичні бюлетені «Капітальні інвестиції в Україні за 2010–2014 роки». – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 43 с.
2. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» / За ред. Л.М. Овденко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 44 с.
3. Чиненов М.В. и др. Инвестиции : [учеб. пособ.] / М.В. Чиненов и [др.] ; под ред. М.В. Чиненова ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2008. – 248 с.
4. Янченко З.Б. Особливості розробки регіональних інноваційних програм аграрної сфери / З.Б. Янченко // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 63–68.
5. Косов Н. С. Повышение действенности государственного регулирования инвестиционной сферы : [монография] / Н.С. Косов, С.А. Лютиков. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 124 с.

Заика С.А. Теоретические аспекты управления инвестиционно-инновационной деятельностью аграрных предприятий

Аннотация. В статье изучены и обобщены теоретические основы управления инвестиционно-инновационной деятельностью аграрных предприятий. Установлено, что для аграрных предприятий наиболее важными составляющими инновационно-инвестиционной деятельности являются создание и внедрение новых видов техники и технологий, которые основываются на целевых инвестициях в высокотехнологичные инновационные проекты и обеспечивают мультипликативный эффект от производства конкурентоспособной продукции высокого качества.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный процесс, инвестиционная активность, инвестиционная привлекательность, инвестиционно-инновационная деятельность, государственное регулирование инвестиционных процессов.

Zaika S.O. Theoretical aspects of investment and innovation activity agricultural enterprises

Summary. The theoretical basis of management of investment and innovation activity agricultural enterprises were studied and summarized in this article. It was found that the most important part of the innovation and investment activities in the agricultural enterprises are the creation and introduction of new techniques and technologies, which are based on targeted investments in high-tech innovative projects and provide a multiplier effect on the production of competitive products of high quality.

Keywords: investments, investment process, investment activity, investment attractiveness, investment and innovative activity, state regulation of investment.